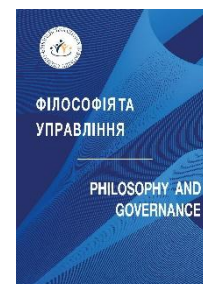




e-ISSN 3041-248X

Філософія та управління

<https://www.eu-scientists.com/index.php/fag>


Онтолого-гносеологічний аналіз віри як феномену свідомості: постановка проблеми

 Артем В. Пацев  ¹ *

¹ Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (Україна). Аспірант кафедри філософії факультету суспільних наук і міжнародних відносин.

* Автор-кореспондент, e-mail: 1raizenrave@gmail.com

СТАТТЯ

АНОТАЦІЯ

Дослідницька

DOI:

[10.70651/3041-248X/2025.4.11](https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.4.11)

Авторське право

© 2025 автора



Цей твір
ліцензовано на
умовах Ліцензії
Creative Commons
«Із Зазначенням
Авторства –
Некомерційна 4.0
Міжнародна»
(CC BY-NC 4.0).



Актуальність дослідження виходить з сучасної ситуації, в якій питання раціональності та ірраціональності віри набули критичних позицій. З іншого боку, одвічна дискусія з приводу співвідношення науки і релігії теж набула критичного характеру. Ці моменти мають відношення до України, яка опинилася в такій ситуації, коли питання життя та смерті набули глобального характеру. Непростою уявляється задача для філософії: розробити сучасні підходи в галузі сучасного трактування питань, які постали в сучасності: геополітичних, соціально-економічних та власне культурних, коли перед суспільством постала нагальна проблема: зберегти фізичне і духовне життя людей. Як опинилися в ситуації крайньої невизначеності. Ці проблеми також стосуються розвитку сучасної філософії, особливо її «гарячих» філій на кшталт філософії релігії. У ході розробки основної теми дослідження були задіяні наступні підходи. Зокрема, застосування автором основних положень прагматизму авторства Ч. Пірса, В. Джемса, Дж. Дьюї тощо, було зумовлене необхідністю розв'язання суперечності між об'єктивністю предмета («віра») та суб'єктивністю знань (уявлень, переконань) щодо нього. З метою розкриття сутності основних положень в сфері віри, були задіяні компаративістський, герменевтичний та історико-генетичний підходи, які сприяли осмисленню проблеми функціонування віри як фундаментального атрибуту свідомості та екзистенції. Методологічно плідною виявилися екзистенціальна діалектика Віри, Надії, Любові, запропонована Володимиром Шинкаруком. Евристично та методологічно продуктивною стосовно реалізації основних ідей дослідження стала здійснена Мирославом Поповичем концептуалізація когнітивного, сугестивного й експресивного вимірів людського буття. Також актуальним видається проект мета антропології, розроблений Назіпом Хамітовим на основі розробок пізнього Макса Шелера та Дейвіда Бідні і розвинутий Світланою Криловою. На основі розробки матеріалу дослідження були зроблені наступні висновки: онтологічне тлумачення феномену віри склалося в історії філософії ще за часів Середньовіччя, Просвітництва та доби Модерну; гносеологічні підходи у напрямі інтерпретації концепту «віра» ґрунтуються на пролонгованому співвідношенні раціонального та ірраціонального; сучасною відповіддю кризовим моментам стосовно трактування концепту «віра» в Україні є залучення кращих сил вітчизняної філософії до проблеми забезпечення духовного здоров'я нації, яка опинилася у надзвичайно складному стані.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

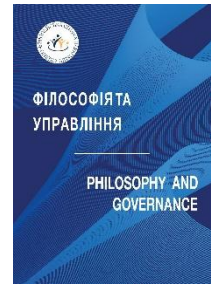
евристика, онтологія, гносеологія, концепт «віра», евіденціалізм.



e-ISSN 3041-248X

Philosophy and Governance

<https://www.eu-scientists.com/index.php/fag>



Ontological-Gnoseological Analysis of Faith as a Phenomenon of Consciousness: Statement of the Problem

Artem Patsev  ¹ *

¹ Oles Honchar Dnipro National University (Ukraine). Postgraduate Student at the Department of Philosophy, Faculty of Social Sciences and International Relations.

* **Corresponding Author**, e-mail: 1raizenrave@gmail.com

ARTICLE INFO

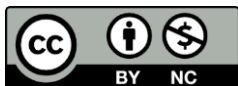
ABSTRACT

Research Article

DOI:

[10.70651/3041-248X/2025.4.11](https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.4.11)

Copyright © 2025
by author



This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)



The relevance of the research comes from the modern situation, in which the issues of rationality and irrationality of faith have acquired critical positions. On the other hand, the eternal debate about the relationship between science and religion has also acquired a critical character. These moments are relevant to Ukraine, which has found itself in such a situation where the issues of life and death have acquired a global character. The task for philosophy is difficult to imagine: to develop modern approaches in the field of modern interpretation of issues that have arisen in modern times: geopolitical, socio-economic, and cultural, when society is faced with an urgent problem: to preserve the physical and spiritual life of people. Who found themselves in a situation of extreme uncertainty? These problems also concern the development of modern philosophy, especially its "hot" branches such as the philosophy of religion. During the development of the main topic of the study, the following approaches were used. In particular, the author's application of the main tenets of pragmatism authored by C. Peirce, W. James, J. Dewey, etc., was due to the need to resolve the contradiction between the objectivity of the subject ("faith") and the subjectivity of knowledge (ideas, beliefs) about him. To reveal the essence of the main provisions in the field of faith, comparativist, hermeneutic and historical-genetic approaches were used, which contributed to the understanding of the problem of the functioning of faith as a fundamental attribute of consciousness and existence. The existential dialectic of Faith, Hope, and Love proposed by V. Shinkaruk proved to be methodologically fruitful. M. Popovych's conceptualization of the cognitive, suggestive, and expressive dimensions of human existence became heuristically and methodologically productive in terms of the implementation of the main ideas of the study. The project of the goal of anthropology, developed by N. Khamitov on the basis of the late M. Scheler and D. Bidney and developed by S. Krylova, also seems to be relevant. Based on the development of the research material, the following conclusions were made: The ontological interpretation of the phenomenon of faith was developed in the history of philosophy during the Middle Ages, the Enlightenment, and the Modern era; epistemological approaches in the direction of interpretation of the concept "faith" are based on a prolonged ratio of rational and irrational; the modern response to the crisis moments regarding the interpretation of the concept of "faith" in Ukraine is to involve the best forces of national philosophy in the problem of ensuring the spiritual health of the nation, which found itself in an extremely difficult state.

KEYWORDS

heuristics, ontology, epistemology, concept of "belief", evidentialism.

1. Вступ

Актуальність теми дослідження пов'язана з багатьма факторами. По-перше, знаходячись в умовах війни, людина шукає для себе й своїх рідних та близьких шляхи порятунку та убезпечення від загрози життю та смерті. По-друге, ніколи не припиняються філософські пошуки онтолого-гносеологічного методологічного забезпечення розуміння концепту «віра». Це пов'язано з тим, що загально світова філософія, філософські доктрини, які розробляються в межах основних релігій світу (християнство, іслам та буддизм), пролонговано творять новітні концепти, теорії, положення тощо, які стосуються фундаментальних основ життя людського та суспільного. У цьому сенсі концепт «віра» слугує в якості засадничої основи розуміння людиною вічних цінностей на кшталт: Добро, Надія, Цілепокладання тощо.

В умовах нестабільного суспільного та природного життя значно актуалізується необхідність осмислення феномену віри та її значення у житті людини – ці умови, фактори та чинники сприяють песимістичним прогнозам щодо віри в майбутнє, породжують маргінальне світосприйняття та майже інстинктивний жах перед безоднею смерті, або перед невизначеністю життєвих основ людської та суспільної життєдіяльності. Самосвідомість сучасної людини актуалізує стан антропологічної невпевненості, пізнавального скепсису, соціальної апатії, творчої нереалізованості, морально-правового розпачу, культурної невизначеності. Особливо ці явища є характерними як для українського суспільства, так і для світової спільноти.

У цих умовах подолання цих деструктивних станів є неможливим поза свідомою та виваженою орієнтацією щодо екзистенціального потенціалу віри, яка, разом із життєдайним потенціалом основоположних концептів – Надією та Любов'ю, видається чи не єдиною життєствердною альтернативою. У таких умовах є актуальними пошуками із визначення сутнісних характеристик віри, способів її проникнення у глибинні прошарки свідомості та підсвідомості з метою гуманізації культурно-антропологічного простору – як суспільного так і соціально-індивідуального. Незважаючи на страхіття війни, люди живуть вірою у краще майбутнє, у продовження духовності, у перспективі післявоєнного відродження.

2. Огляд літературних джерел

На трансатлантичних просторах накопичений великий досвід у цій сфері. Його рупором є «Віра та філософія» – рецензований академічний журнал, який видається Товариством християнських філософів за підтримки Теологічної семінарії Есбері та Університету Арканзасу (США). Зараз його редагує Томас Д. Сеньор. Метою журналу є сприяння філософському дослідженню релігії та християнської віри. Відповідно до цілей суспільства, «Віра і філософія» прагне сприяти постійним зусиллям християнської спільноти з метою сформулювати свою віру таким чином, щоб витримати критичний аналіз, щоб досліджувати наслідки цієї віри для всіх аспектів людського життя. У 2019 році щоквартальний журнал став безкоштовним онлайн-виданням із відкритим доступом. Наприкінці 1980-х років журнал став широко визнаним як головний науковий журнал з філософії релігії. Журнал реферується та індексується в Religion Database ATLA, Christian Periodical Index, MEDLINE, Periodicals Index Online, Philosopher's Index, PhilPapers, Religion Index One, Religious and Theological Abstracts та Scopus. Поле філософії релігії включає багато інших галузей філософії: метафізика, епістемологія, логіка, етика, естетика, філософія мови та філософію науки [1].

Багато сучасних томістів є евіденціалістами; вони переконані в тому, що можуть продемонструвати наявність доказів віри в Бога. Інші філософи стверджують, що релігійна віра є виправданою без доказів; їх називають не евіденціалістами; до них відносяться фідейсти та реформовані епістемологи. Елвін Плантінга (Alvin Carl Plantinga, 1932–; сучасний провідний християнський філософ-аналітик) та інші епістемологи-реформатори є прикладами філософів, які стверджують, що релігійні переконання є «насправді основними переконаннями», що вони не є ірраціональним, навіть якщо вони не підтверджені жодними доказами [2, с. 106; 3, с. 161]. Зокрема, аргумент Е. Плантінги полягає в тому, що віра в Бога відноситься до такого типу, тому що в кожному людському розумі є природне усвідомлення божественності [3, с. 163].

Деякі роботи в новітній епістемології релігії виходять за межі дебатов про евіденціалізм, фідейзм і реформовану епістемологію; вони прагнуть розглянути сучасні проблеми, що вони витікають із нових ідей про знання-хау (knowing high) та практичні навички; прагнуть з'ясувати,

як практичні фактори можуть вплинути на те, чи можна знати, чи теїзм істинний; хочуть зрозуміти сучасний хід використання формальною епістемологією теорії ймовірностей; або зрозуміти сучасну соціальну епістемологію [4].

Також у сучасній філософії обговорюються питання, які стосуються співвідношення релігійних вірувань з наукою і яким чином; є актуальними дебати (особливо у США) щодо вчення про еволюцію та креаціонізму [5]. На цих теренах обговорюються наступні актуальні сюжети: 1) конфліктна теза, згідно з якою релігія та наука перебувають у постійному конфлікті, наприклад під час рецепції теорії еволюції та поточних дебатів щодо креаціонізму; 2) модель незалежності, яка стверджує, що ці лакуни мають окремі домени, або магістерію, що не збігається; 3) модель діалогу дещо збігається між цими полями; при цьому вони залишаються окремими; 4) модель інтеграції або об'єднання включає такі проекти як природна теологія та теологія процесу.

Сучасними роботами в Україні є наступні: Олександра Шморгун [6, с. 133–134] стверджує: у гуманістичному психоаналізі Е. Фромма робиться надзвичайно конструктивна спроба пов'язати феномен релігійності з об'єктивно існуючими екзистенційними потребами людини. Ця авторка спирається, в тому числі, на філософські погляди представників українського модернізму: І. Франка, Леся Українки, В. Винниченка тощо. Важливою для є робота, виконана Світланою Киселицею [7]. Також у сенсі дослідження мають наукове значення роботи авторства Олександра Коломійця [8]. Іншими його роботами є: [9; 10].

Плідним у контексті дослідження є підхід Н. Хамітова, який проаналізував як самі феномени страху та віри, так і дотичні до них феномени жаху, відчаю та надії, простеживши їх зв'язок з ключовими проблемами екзистенційної філософії – самотності та смерті у різних екзистенціальних вимірах людського буття [11].

Також, у контексті нашого дослідження, є значними розробки українських філософів: С. Крилової, С. Міневої, М. Препотенської. Значущими щодо проблематики дисертації є дослідження О. Войнова, Л. Гармаш, І. Зубавіної, В. Додонової, К. Коломієць, В. Клочкова, В. Крилової, Н. Мринської, Л. Тарасюк, В. Туренка та ін. Для досягнення ролі феномену віри, зокрема, в людському бутті, є важливими методологічні підходи українських філософів (Є. Бистрицький, О. Білий, В. Єфіменко, С. Йосипенко, Л. Левчук, М. Мовчан, Л. Ситніченко, Л. Шашкова та ін.).

3. Постановка завдання

Метою статті є виклад основних положень, які стосуються онтолого-гносеологічної природи інтерпретації концепту «віра» з точки зору сучасних поглядів на цю наукову проблему.

4. Методи та матеріали

У межах дослідження феномену віри як складного онтологічного й гносеологічного утворення було застосовано міждисциплінарний підхід, що поєднує методи філософського аналізу, герменевтики, феноменології та компаративістики. Джерельною базою стали класичні та сучасні філософські тексти, в яких осмислюється природа свідомості, віри, пізнання та їх взаємозв'язок. Основними методологічними підходами стали: онтологічний аналіз, що дозволяє виявити статус віри як буттєвої підстави або форми існування людини; гносеологічний підхід, що спрямований на дослідження віри як способу або межі пізнання; феноменологічний метод (за Гусерлем і Шелером) – для опису віри як безпосереднього переживання, що не зводиться до раціонального чи емпіричного досвіду; герменевтичний аналіз – для інтерпретації текстів, у яких віра розглядається як змістовний і структурний елемент людської свідомості; порівняльний аналіз – для зіставлення підходів до розуміння віри у межах релігійної та філософської традицій, а також у секулярному гуманітарному дискурсі. Такий поєднаний методологічний підхід дозволяє розглядати віру не лише як релігійне переживання, а як універсальний феномен людської свідомості, що виконує смислотворчу, ціннісну та пізнавальну функції.

5. Результати та обговорення

Поняття «віра» включає у свій зміст два протилежних підходи: по-перше, сакральне

(духовне) відношення людини до буття, інтуїтивно-емоційне одкровення сутності; по-друге, гносеологічне (життєве) відношення до істини. При цьому, гносеологічна віра є заснованою на відношенні суб'єкта до об'єкта, на протиставленні індивіда зовнішньому світові. Інша форма віри притаманна структурі раціонального пізнання. Філософія зазвичай розглядає ці два шляхи в якості проблеми непрямого й прямого знання. Згідно з однією, первинним є безпосереднє знання (Сократ, Платон, Микола Кузанський), згідно з іншою – людина може мати лише опосередковане знання (Г. В. Ф. Гегель).

При цьому, конфлікт між сакральною і гносеологічною вірою відображає екзистенційну дискусію щодо сенсу життя. З точки зору філософії віра визначається в якості особливої властивості людської свідомості; форми виявлення духовного життя; як світоглядна позиція, яка виявляється у готовності визнати цю реальність в якості безумовно істинного. Філософське розуміння віри зазвичай не спирається на сакральність; воно базується на розумі, у першу чергу, на логіці. На відміну від віри ірраціональної, віра раціональна опирається на пізнання. У філософії прагматизму класичне розуміння віри трактується з позицій епістемології.

Відповідно до ірраціоналізму віра породжується переживанням. Істини, які відносяться до віри, не підлягають сумніву; вони сприймаються безумовно, стають безпосереднім знанням, не потребують інших доведень, ніж бажання вірити у вищий авторитет, істину в останній інстанції, надприродну силу, абсолютну ідею, Бога, космічну душу, світовий розум тощо.

Згідно з раціоналізмом, віра породжується і стверджується мисленням. У цьому сенсі вважається: істини розуму є результатом логічного осмислення трансценденції; вони ґрунтуються на законах виключеного третього, несуперечності, тотожності, достатніх підстав. Класичними прихильниками раціоналізму в питаннях віри є: Ансельм Кентерберійський, П. Абеляр, Тома Аквінський, Й. Дунс Скот, В. Оккам, Р. Декарт, І. Кант, Г. В. Ф. Гегель. Ідеї цих видатних мислителів були свого часу продовжені в неопозитивізмові та постпозитивізмові (Л. Вітгенштайн, Т. Кун, І.Л. Акатос, К. Поппер, М. Полані, Б. Рассел).

Відповідно до екзистенціально-персоналістичного підходу до віри, вона вважається результатом творчої діяльності людини; це, в свою чергу, обумовлює відкритість і толерантність стосовно носіїв інших світоглядних проєктів, сприяє поєднанню раціоналізму та ірраціоналізму стосовно тлумачення віри, гуманізує їх (Н. Аббаньяно, М. Гайдегер, А. Камю, С. К'єркегор, Г. Марсель, Ж.-П. Сартр, К. Ясперс; М. Бердяєв, О. Кульчицький, Е. Муньє, П.Т. ейяр де Шарден).

У сучасній вітчизняній філософії, починаючи з кінця шестидесятих років ХХ століття, виокремлюється підхід до віри не лише як до релігійного, а й гносеологічного феномену (П. Копнін). В контексті дослідження віри як екзистенціалу людського буття є важливим проєкт мета антропології, вироблений Назіпом Хамітовим, який розглядає віру як феномен граничного буття людини. У свою чергу, маємо відміти значні напрацювання в цій сфері (С. Крилова, Л. Гармаш, О. Зайченко, С. Мінева, О. Рубан, Д. Свириденко, Л. Тарасюк, Ф. Фомін тощо). Свого часу теоретико-методологічні передумови осмислення феномену віри були розроблені в роботах сучасних українських науковців у галузях онтології та гносеології (це – В. Загороднюк, В. Кізіма, А. Лой, О. Полтавцев, В. Ришко, М. Савельєва та інші); також в історії філософії (А. Бичко, В. Горський, С. Йосипенко, В. Лях, Н. Мозгова, Н. Поліщук, Л. Ситніченко, М. Ткачук, О. Ярош та інші); також у соціальній філософії та праксеології (Т. Гардашук, А. Єрмоленко, М. Кисельов, В. Лук'янець, Я. Любимий, В. Пазенок та інші); на теренах філософії культури (Є. Бистрицький, О. Білий, О. Гомілко, В. Личковах, В. Пролеєв, Г. Чміль та інші), філософії освіти (В. Андрущенко, М. Михальченко, І. Предборська та інші).

Микола Луцюк [12] виокремлює віру на рівні гносеологічного (життєвого) відношення до істини, – те, що можливо певним чином верифікувати, об'єктивувати та встановити міру вірогідності. Відповідно до Миколи Луцика, філософія зазвичай розглядає проблему непрямого і прямого знання; вони презентують дві протилежні моделі: 1) за однією, первинним є безпосереднє знання (Сократ, Платон, Микола Кузанський); 2) за іншою, людина може мати лише опосередковане знання (Г. В. Ф. Гегель).

Епістемологічне дослідження концепту «віра» зосереджується на епістемічному обґрунтуванні раціональності віри. При цьому, виправданим переконанням вважається переконання, яке добре підтверджено доказами та причинами; воно досягається шляхом надійного та надійного процесу дослідження. Віра часто розглядається як форма вірування, яка не обов'язково покладається на емпіричні дані. Однак, коли релігійна віра висуває емпіричні твердження, ці твердження повинні пройти наукову перевірку з метою визначення їхньої

достовірності.

З іншого боку, деякі переконання можуть не мати емпіричних тверджень, а натомість вони зосереджуються на не емпіричних питаннях, таких як етика, мораль і духовні практики. У цих випадках треба оцінити достовірність цих переконань на основі їхньої внутрішньої узгодженості та логічної послідовності, а не емпіричної перевірки. В цілому, у філософії існує широкий спектр думок щодо епістемологічної достовірності віри [13]. Тобто з'ясовується: чи віра є надійним способом набуття правдивих вірувань.

Фідеїзм вважається філософською позицією. Він стверджує, що віра не залежить від розуму, або, що розум і віра ворожі один одному, що віра є вищою в досягненні окремих істин. При цьому, фідеїзм не є синонімом релігійної віри; у його межах описується конкретне філософське положення щодо співвідношення між відповідною юрисдикцією віри для досягнення істини; у цьому сенсі вона протиставляється розуму. Фідеїзм стверджує: віра необхідна для визначення деяких філософських і релігійних істин; вона дозволяє поставити під сумнів здатність розуму дійти до будь-якої істини.

Критики фідеїзму вважають, що це не є виправданою чи раціональною позицією з епістемологічної точки зору. Фідеїзм стверджує, що релігійні переконання не можна виправдати або оцінити на основі доказів чи розуму, і що сама по собі віра є достатньою основою для віри. Ця позиція була піддана критиці, оскільки вона веде до догматизму, ірраціональності та відмови від важливості розуму та доказів у розумінні світу [14, с. 294].

Зокрема, Вільям Олстон стверджує, що хоча віра є важливим аспектом релігійних переконань, вона має ґрунтуватися на розумі та доказах, щоб бути виправданою [15].

Релігійні епістемологи сформулювали та захистили причини раціональності прийняття віри в Бога поза аргументами [16]. Деякі релігійні епістемологи вважають, що віра в Бога більше схожа на віру в людину, ніж віру в наукову гіпотезу. Американський психолог і філософ Вільям Джеймс пропонує подібний аргумент у своїй лекції «Воля до віри» [17].

Фундаменталізм стверджує, що будь-яке знання та виправдана віра в кінцевому підсумку базується на тому, що називається власне базовими віруваннями. Ця позиція призначена для вирішення проблеми нескінченного регресу в епістемології. Відповідно до фундаменталізму, переконання є епістемічно виправданим, лише якщо воно виправдане належним чином базовими переконаннями. Одним із значних досягнень у фундаменталізмі є підйом реформованої епістемології [18].

Реформована епістемологія висловлює погляд на епістемологію релігійної віри. Вона стверджує: віра в Бога може бути належним чином базовою. Філософи-аналітики Елвін Плантаїнга та Ніколас Волтерсторф розвивають цю точку зору [19]. Е. Плантаїнга вважає, що людина може раціонально вірити в Бога, навіть якщо вона не має достатніх доказів з метою переконати агностика. Причому, одна відмінність між реформованою епістемологією та фідеїзмом полягає в тому, що перша вимагає захисту від відомих заперечень, тоді як друга може відкинути такі заперечення як нерелевантні [20]. Е. Плантаїнга розробив реформовану епістемологію в «Виправданій християнській вірі» як форму екстерналізму, яка стверджує, що фактори, що надають виправдання вірі, можуть включати зовнішні чинники [20].

Деякі філософи-теїсти захищали теїзм, стверджуючи доказовість з одного боку, але з іншого, підтримуючи теїзм на базі дедуктивних аргументів, передумови яких вони вважають виправданими. Деякі з цих аргументів є імовірнісними: або в сенсі, що вони мають вагу, але є непереконаливими, або в тому сенсі, що їм присвоєна математична ймовірність [16].

Примітними в цьому відношенні є кумулятивні аргументи, представлені британським філософом Безілом Мітчеллом [21] та філософом-аналітиком Річардом Суїнберном [22]; їхні аргументи базуються на байєсівській ймовірності.

Професор математики та філософ науки (Оксфордський університет) Джон Леннокс виправдовує свою релігійну віру у воскресіння та чудеса Ісуса вірою в здатність Бога порушити загальновизнаний закон природи [23]. Джон Леннокс стверджував: «Віра – це не стрибок у темряві; це повна протилежність. Це зобов'язання, засноване на доказах... Ірраціонально зводити всю віру до сліпої віри, а потім піддавати її глузуванням. Це створює дуже антиінтелектуальний і зручний спосіб уникнути розумної дискусії». У свою чергу, він критикує Річарда Докінза – відомого прихильника твердження, – що віра прирівнюється до дотримання віри без доказів, таким чином, що можна дотримуватися віри без доказів, за те, що він не надав доказів для цього твердження [23].

Еволюційний біолог Річард Докінз критикує будь-яку віру, узагальнюючи на основі конкретної віри положення, які прямо суперечать науковим доказам [24]. Він описує віру як віру без доказів; як процес активного не мислення. Цей науковець стверджує, що ця практика лише погіршує людське розуміння світу природи, дозволяючи будь-кому робити заяви про природу, які ґрунтуються виключно на їхніх особистих думках і, можливо, спотворених уявленнях, які не потребують тестування проти природи, не можуть зробити надійними і послідовні прогнози, і не підлягає експертній оцінці [24]

Професор філософії Пітер Богоссян стверджує, що розум і докази є єдиним способом визначити, які «твердження про світ вірогідно правдиві». П. Богоссян стверджує, що лише віра не може вирішити конфлікти між ними без доказів. Він наводить приклад віри мусульман, що Мухаммад (який помер у 632 році) був останнім пророком, і суперечливої віри мормонів у те, що Джозеф Сміт (народився в 1805 році) був пророком. Пітер Богоссян стверджує, що віра не має «вбудованого коригувального механізму». Для фактичних тверджень він наводить приклад віри в те, що Землі всього 4 000 років. Він стверджує, що, маючи лише віру та відсутність підстав чи доказів, неможливо виправити це твердження, якщо воно є неточним. П. Богоссян виступає за те, щоб віру розглядати або як «віру без доказів», або як «вдавати, що ти знаєш те, чого не знаєш» [25, с. 31].

6. Висновки

Концепт, категорія «віра» обговорюється ще з часів античної філософії. У Середньовіччі вона була сформована та запліднена догматами, які запропонувала тодішня католицька церква. У модерний і постмодерний час ця проблема набула нового звучання. Її наповнили сучасні на той час філософські доктрини та концепції. Значну роль у методологічному забезпеченні вирішення основних проблем відіграє філософія релігії. Філософія релігії досліджує широкий спектр тем, пов'язаних з вірою та переконаннями. Однією з основних тем є проблема зла, яка стосується питання про те, чому у світі існують страждання та несправедливість, якщо існує люблячий і всемогутній Бог. Філософи виробили різні відповіді на цю проблему, включаючи ідею, що страждання необхідні для духовного зростання, або що Бог допускає існування зла, щоб зберегти свободу волі людини. Іншою важливою темою у філософії релігії є природа релігійного досвіду. Багато людей повідомляють про глибокі духовні переживання, такі як відчуття зв'язку з вищою силою або відчуття глибокого внутрішнього спокою. Філософи досліджували природу цих переживань і чи є вони доказами існування Бога. Ці аспекти вивчення феномену віри у наш час набули нового звучання та характеру. Особливе значення це має для України, яка опинилася перед фактом виживання в умовах жорсткої агресії.

References

1. Taliaferro, C. (2025). Philosophy of religion. In E. N. Zalta & U. Nodelman (Eds.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2025 Edition). Stanford University. <https://plato.stanford.edu/archives/spr2025/entries/philosophy-religion>
2. Rowe, W. L. (2007). *Philosophy of religion: An introduction* (4th ed.). Belmont, CA: Wadsworth/Thomson. <https://archive.org/details/philosophyofreli00will>
3. Meister, C. (2009). *Introducing philosophy of religion* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203880029>
4. Benton, M. A., Hawthorne, J., & Rabinowitz, D. (Eds.). (2018). *Knowledge, belief, and God: New insights in religious epistemology*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198798705.001.0001>
5. De Cruz, H. (2022). Religion and science. In E. N. Zalta & U. Nodelman (Eds.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2022 Edition). Stanford University. <https://plato.stanford.edu/archives/fall2022/entries/religion-scienc>
6. Shmorgun, O. (2022). Relihiia ta reliihiina svidomist v humanistychnomu psykoanalizi E. Fromma [Religion and religious consciousness in E. Fromm's humanistic psychoanalysis]. In *Collection of Scientific Papers «ΛΟΓΟΣ»* (Zurich, Switzerland, August 12, 2022) (pp. 133–134). <https://doi.org/10.36074/logos-12.08.2022.39>

7. Kyselytsia, S. V. (2013). *Vira yak ekzystentsial liudskoho buttia: Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia kandydat filosofskykh nauk* [Faith as an existential of human being: Author's abstract of the candidate of philosophical sciences dissertation]. Kyiv. 19 p.
8. Kolomiets, O. L. (2024). *Strakh ta vira u butti suchasnoi liudyny i suspilstva: Konteksty viiny y myru: Dysertatsiia kandydata filosofskykh nauk* [Fear and faith in the being of modern human and society: Contexts of war and peace: Candidate of philosophical sciences dissertation]. Kyiv. 226 p.
https://udu.edu.ua/images/data_file/viddil_aspirant/Rady/Kolomich/dis_Kolomiets.pdf
9. Kolomiets, O. L. (2015). Zviazok fenomenu viry z pokhidnymy fenomenamy liudskoho buttia [The connection of the phenomenon of faith with derivative phenomena of human existence]. *Hileya: Scientific Bulletin*, (97), 207–211. http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2015_97_53
10. Kolomiets, O. L. (2016). Metaantropolohichniy analiz fenomeniv strakhu y zhakhu u filosofii M. Haidehhera [Meta-anthropological analysis of the phenomena of fear and dread in M. Heidegger's philosophy]. *Hileya: Scientific Bulletin*, (113), 169–172. http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2016_113_44
11. Khamitov, N. (2023). *Filosofska antropolohiia: aktualni problemy. Vid teoretychnoho do praktychnoho povorotu* [Philosophical anthropology: Topical issues. From theoretical to practical turn] (5th ed., revised and expanded). Kyiv: KNT. (in Ukrainian)
12. Lutsiuk, M. V. (n.d.). *Vira* [Faith]. In *Velyka ukrainska entsyklopediia*. <https://vue.gov.ua/Bipa> (in Ukrainian)
13. Lewis, C. S. (2001). *Mere Christianity: A revised and amplified edition, with a new introduction, of the three books Broadcast talks, Christian behaviour, and Beyond personality*. San Francisco: Harper San Francisco.
https://archive.org/details/merechristianity00csle_1
14. Audi, R. (2005). *The Cambridge dictionary of philosophy*. Cambridge University Press.
https://ia601300.us.archive.org/12/items/RobertiAudi_The.Cambridge.Dictionary.of.Philosophy/Robert.Audi_The.Cambridge.Dictionary.of.Philosophy.pdf
15. Alston, W. P. (2020). *Divine nature and human language: Essays in philosophical theology*. Cornell University Press.
https://books.google.com.ua/books/about/Divine_Nature_and_Human_Language.html?id=AnH8DwAAQBAI&redir_esc=y
16. Clark, K. J. (2004). Religious epistemology. *Internet Encyclopedia of Philosophy*. <http://www.iep.utm.edu>
17. James, W. (1902). *The varieties of religious experience: A study in human nature*. Longmans, Green & Co.
<https://www.gutenberg.org/files/26659/26659-h/26659-h.htm>
18. Poston, T. (10 June 2010). "Foundationalism". *Internet Encyclopedia of Philosophy*.
<https://ru.scribd.com/document/335977798/Foundationalism>
19. Plantinga, A., & Wolterstorff, N. (Eds.). (1983). *Faith and rationality: Reason and belief in God*. University of Notre Dame Press.
20. Plantinga, A. (2000). *Warranted Christian Belief*. Oxford University Press.
<https://www.ccel.org/ccel/plantinga/warrant3.html>
21. Basic, M. (1973). *The justification of religious belief*. Macmillan.
22. Swinburne, R. (1979). *The existence of God*. Clarendon Press.
23. Lennox, J. (2009). *God's undertaker: Has science buried God?* Lion UK.
24. Dawkins, R. (2008). *The God Delusion*. Boston: Houghton Mifflin.
25. Boghossian, P. (2013). *A Manual for Creating Atheists*. Pitchstone Publishing.